

XV.

ROMHÁNY,

ÚJ HELHELYE A NEGYEDKORI ŐSÁLLATOKNAK.

Kubinyi Ferencztől.

Felolvasta 1863. július 15-kén a szakgyűlésen.

Nógrád megyében kebelezett Romhány helysége, Vác városától az országúton Rétságig, onnan Ránkfelé a tengerszem nevű tó mellett menve, 3 órányi távolságra kelet-délnek fekszik. A helységet egy kártékony Lókos nevű patak hasítja ketté, mely a falu közepén egy nagy kiterjedésű áradási tért képez. — Hajdan a romhányi, bodonyi, szátoki és lőrinczi völgy, melyen a Lókos folyik, nagy részben nádasokból és mocsárokból állott; ily képe volt ezen völgynek 1710-ik évben, midőn II. Rákóczy Ferencz a császári sereg ellen harczolván, csatát veszített. Jelenleg a Lókos szabályozva levén, az érintett völgyön kétszer kaszálható szénát és sarjút bőven termő kaszálók terülnek el, melyek azonban rendkívüli záporok alkalmával, mindamellet is, hogy a Lókoson levő köhid előtti áradási térnek egy része kanadai nyárfákkal ültetett ki, a beiszapolástól nincsenek megóva. Az áradást és iszapolást a helység egy része, mely a Lókos jobb partján fekszik, felett emelkedő s keletről nyugotnak terjedő itt-ott egyes fákkal, mint egykori lábas erdő maradványaival ellátott hegyoldal számos vízmosásain lezuhanó rendkívüli zápor és eső víz okozza, mely sok helyen 2 öl mélységű árkot mossott, melynek medre part szélig szokott vízzel és iszappal telve lenni. Ezen árok egyszersmind útnak is használtatik melyen menve bal felül a jó karban levő híres bortermő szőlők díszlenek. Az út vízmosásokon keresztül az úgynevezett alsó sűrű hegy oldalán vezet, ennek lejtjén a víz mocsárookban részint egyes homok-kő hűmpölyök, részint kisebb nagyobb kiterjedésű homokkő rétegek fordulnak elő. — Találhatik a szőlőkkel szemközt az úttól jobbra a hegyoldalban egy homokkő bánya, melyben különböző színű homokkő fejtetik. — Az alsó sűrű hegyre felérvén, ezen hegyháttal párhuzamos vonalban egy másik hegy vonul el; — a két párhuz-

* Bánk?

zamosra elvonuló hegyhát közötti völgy Kőszikla laposának nevezetik. — Az első hegyhát oldalába dél felé szemközt egy több ölnyi magasságu meredek mészszikla emelkedik, ennek tövében egy medence találtatik, mely a két hegy oldalából lefutó esővizet felfogván, rövid idő alatt azt elnyeli, mi is egy nagyobb szerű tölesér alakú, földalatti üregre mutat. — A második hegyhát oldalában, északkal szemközt, szintén egy hasonló mészszikla emelkedik, melynek egykori meredek oldala már elhordatott, részint mészegetésre, részint országútakra. Jelenleg a kőfejtés puskapor és vas rudak segítségével történik. Ez azon szikla, melynek oldalában kőfejtés közben egy boltozott, egy részben zöld színű mészpáttal és csepegőkővel bevont üregre akadtak. Ezen üreg majdnem egészen telve volt agyaggal, mely agyagban a munkások felügyelője által, az itt látható nagyobb csontok találtattak. Prónay István romhányi közbirtokos tudomást nyervén ezen fölfedezésről, azonnal sziveskedett engemet a helyszínére meghívni. Örömmel fogadtam el szives meghívását és f. hó 3-án Frivaldszky János muzeumi őrral a helyszínére kirándultunk, és még az nap a kérdéses kőbányát megtekintettük. A munkások felügyelője, Prónay István úr abbéli felszólításának, hogy a helyszínén leendő megjelenésünkig a csontok további ásatásával hagynak fel, engedve, a helyszínén lett megérkezésünkkel azonnal az üreghez vezetett és késznek nyilatkozott az ásatás folytatására, és a netalán előfordulandó csontok általengedésére. — A felügyelő előadása szerint a kérdéses boltozat és az alatti üreg tömör mészkővel volt fedve, melynek se felső területén se annak oldalában hasadék nem találtatott, ugyanezt állították a helyszínén jelen volt közbirtokosok közül többen is. Egy munkás azonban azt állította, hogy ő azon tájon, a hol most a nyílás eleje vagyis kezdete van, mielőtt az a rajta fekvő sziklától megszabadított volna, egy gömbölyű lyukat vett észre, melyen egy róka bebujhatott volna. Bár mit láttak és tapasztaltak legyen a munkások és mások is, annyi bizonyos, hogy a sziklaiban egy ölszélességű nyugottól kelet felé $3\frac{1}{2}$ ölnyire lefelé nyúló, majd nem egészen agyaggal telt üreg találtatik, melynek egyik oldala több helyen ki van mosva és azon a víznek régi nyomai jelenleg is észrevehetők; a csont maradványok sérült állapota is arra mutat, hogy azok az agyaggal együtt más helyről, valamely özönvízi catastrofolattal, alkalmasint azon időben, midőn az e vidéken hatalmas torlaszföld (Löss) képződött, a kérdéses üregbe sodortattak.

Lássuk már a romhányi mész és homokkő települési viszonyait. — A romhányi hegynek kiterjedése nagyobb lévén, a fentebbi homokkő bányán kívül, még két homokkő bányát vizsgáltunk meg. — A legnagyobb kőbánya mintegy 200 lépésnyi kiterjedésű, ez az úgynevezett Kapuhelyi kőbánya, mely délnyugottal szemközt fekszik. — Felülről lefelé véve a rétegek vízárányosan ekkép fekszenek:

a) Torlaszföld, ennek vastagsága helyenként 1, sőt $1\frac{1}{2}$ öl.

b) Kavics torlasz.

c) 1—2 láb vastagságu homokkő rétegek.

d) 1—2 öl vastagságu, egyenlő s finom szemű, a bányának egy részében sárga színű homokkő réteg. Ezen legalsóbb réteg legkeményebb levén, ebből készülnek köszörükövek, hidakra szükséges parapétek, oszlopok, medenczék, kutak mellé víztartók, keresztek, síremlékek satb.

Van még a romhányi hegyben egy kis patak jobb partján éjszakkal szemközt egy kis kőbánya, melyben alkalmasint vas oxydhydrát által veresre festett kötömeg fordul elő. A vízmosásban találtató homokkő felső rétegében mogyoró, söt dió nagyságu quarczok láthatók. Ezen kőbányában, minthogy a falutól távol esik, jelenleg követ nem fejtenek.

Mészkö a többször érintett romhányi hegyoldalban, sőt az egész határban a fent leírt két mészkő sziklán kívül másutt nem találhatók. Ezen mészkő sziklák a hegynek legmagasabb pontjait foglalják el. A rétegek kelet-délnek dőlnek.

A romhányi mészkő alkalmasint a lias képlethez, a homokkő pedig a harmadik rendű képlethez számítandó, következésképen a homokkő a mészkőnél fiatalabb. Úgy látszik mintha a homok a mészkövet köpeny gyanánt venné körül.

A romhányi homokkő azonos a nagyszáli homokkővel, a nagyszáli leginkább durva szemű, a vastagabb kőfaragási munkákra azonban alkalmas.

Az ez alkalommal gyűjtött mészkő és homokkő példányokat van szerencsém a következő renddel bemutatni:

1. Sárga és világos lila színű homokkő.

2. Egészen lila színű homokkő.

Ezen két példány a Gyakorka nevű szőlővel szemközt, a vízmosások közötti kőbányából való.

3. Kavics torlasz.

4. Sárga színű homokkő.

5. 6. 7. 8. finom szemű fehér homokkő, a legalsóbb rétegből.

9. Sárga színű szintén a legalsóbb rétegből.

A 3. 4. 5. 6. 7. 8 és 9-ik szám alatti példányok a Kapuhegyi kőbányából valók.

10. Alkalmasint vasoxydhydrát által veresre festet homokkő.

11. Sárga színű veres foltokkal ellátott homokkő.

Ezen két utóbbi a fent leírt 3. kőbányából való.

12. Világos zöld színű mézspát az anyakővel egybeforrva.

13. Szinte világos zöld színű mézspát csepegőkővel.

14. Sárga csepegőkő.

15. Ugyanaz.

16. 17. és 18. anyamészkö.

18^a) Agyag, melyben a csontok találtattak.

A 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 18^a)-ik szám alatti példányok a fent leírt kőszikla-laposi mészkőbányából valók.

A mi már a kérdéses üregben talált ősemlősök maradványait illeti, azok a vastagbőrűek és kérődzők közé sorozandók.

A vastag bőrűek közül az őselefánt van képviselve; ló is van vele társulva.

A kérődzők közül az eddigi összehasonlítások nyomán a cervus elaphus és alces (jávor szarvas)? van képviselve.

A kérdéses ősemlős maradványok megvizsgálására és a most élő hasonnemű állatok csontvázaivali összehasonlítására több idő kivántatván, minden egyes csont maradványok felett végső ítéletünket ezúttal nem merjük kimondani; — annyi azonban bizonyos, a felső és alsó állkapcsok töredékeiben levő fogak legközelebb állanak és legjobban hasonlítanak a most élő cervus alces fogaihoz, az ezután következő 38. szám alatti bal oldali alsó állkapocsból való 3-ik zápfog pedig azonos a cervus elaphusféle zápfoggal.

Addig is, míg a kérdéses ősemlős maradványok végképen meghatározhatatlanok, szerencsém van a csont maradványokat a következő renddel bemutatni:

19-ik szám alatt jobb felőli czomb csontnak alsó része:

20. 20^a) bal oldali első láb al kar csontja — két darab.

21. Jobb oldali első láb al kar csontja — annak alsó része.

22 és 22^a.) jobb oldali alsó állkapocsbeli-zápfog.

23. Oldalborda töredék.

Az eddig előszámlált ősemlős maradványairól bizton mondhatjuk, hogy azok az őselefánthoz tartoznak.

24, 24^a) bal oldali fel karcsont.

25^a), 25^b), és 25^c), jobb oldali alsó kéztő csont.

26. Bal oldali lábtő csontnak első része.

27. Jobb oldali hátulsó lábtő csontnak alsó része.

28. és 28^a) jobb oldali sark csont.

29. és 29^a) jobb oldali sark csont.

30. Sark csont melletti csont (tarsus).

31. Jobb oldali czomb csontnak alsó része.

32. Jobb oldali újj perecz.

33. Újj perecz.

34. Lábszárcsont. } lótól való

35. Egy újj perecz több csontokkal összeforrva.

36. Állkapocs töredék.

37. Két darabból álló koponyatöredék, alkalmasint *alces* féle.

38. Bal oldali alsó állkapocsból való 3-ik zápfog — alkalmasint *cervus elaphus*.

39. Felső állkapocs töredék.

40. Alsó állkapocs töredék, mindkettő fogakkal ellátva.

A 36, 39 és 40. szám alatti felső állkapcsok alkalmasint *cervus alces*-hez tartoznak.

A 33. és 34-ik szám alatti csontok lőtől valók.

A 24, 24^a), 25^a), 25^b) és 25^c), 26, 27, 28 és 28^a), 29 és 29^a), 30, 31, 32, 33, 35, 37. szám alatti ős csont maradványok szintén *cervus alces*-hez tartoznak.

Befejezésül nem hallgathatom el Prónay István urnak a kérdéses ős maradványok ásatása és megszerzése körül, következőleg az őslénytan előmozdítása érdekében tanúsított buzgalmát. Ő volt az, ki engemet a legelőször napfényre került ős csontokra figyelmeztetett. A szíves fogadtatáson kívül oda és vissza Váczig számunkra alkalmatosságot rendelt, az ásatási és átszállítási költségeket ő fedezte. Midőn ezen a tudomány előmozdítása érdekében tanúsított buzgalmaért és áldozatkészségeért őszinte köszönetemet nyilvánítanám, teljes meggyőződésem, hogy ebbeli kijelentésemet mind a tisztelt földtani társulat, mind a muzeumi igazgatóság annyival inkább, — minnekutánna Prónay ur a napfényre került ős emlősök maradványaival a muzeumnak kedveskedik, — magáévá teendi.